

OBMEJNA OBMOČJA OB SLOVENSKO-HRVAŠKI MEJI

Povzetek

Mag. Mirjam Požeš, dr. Marjan Ravbar, dr. Metka Špes, dr. Jernej Zupančič

Skupna dolžina slovenskih suhozemnih in rečnih državnih meja znaša 1334 km, od tega odpade na mejo s Hrvaško 50,2 %, z Avstrijo 24,7 %, z Italijo 17,4 % in z Madžarsko 6,7 %.

Površine obmejnih pasov, število prebivalstva in gostota poselitve.

	Površina v km ²	Število preb. leta 1991	Gostota poselitve	% površine RS	% prebivalstva RS
s Hrvaško	6484	462.683	71,4	32,0	23,5
z Avstrijo	3885	458.248	118,0	19,2	23,3
z Italijo	2889	181.356	62,8	14,3	9,2
z Madžarsko	948	89.887	94,8	4,7	4,6
SKUPAJ*	11.914	1.001.032	84,0	58,8	50,9

*Skupna površina in število prebivalstva sta manjša od seštevka, ker nekatera območja mejijo na dve državi.

Pogosto trdimo, da lahko celotno Slovenijo razumemo kot evropsko obmejno regijo, še posebej v pogojih povečevanja mednarodnih stikov in tokov ter razvoja prometne in telekomunikacijske infrastrukture, ki to omogoča. Intenzivnost in oblika čezmejnega sodelovanja in stikov se glede na oddaljenost od mejne črte spreminjata. Tudi obmejna območja se glede na svojo gospodarsko in demografsko sestavo med seboj precej razlikujejo. Mejna črta doživlja v evropskem prostoru naslednji razvoj (Bufon, M., 1994):

meja kot ovira → meja kot filter → meja (obmejno območje)
sodelovanju v meddržavnih odnosih kot generator razvoja

Razlike med slovenskimi obmejnimi območji so večinoma pogojene z razlikami v politični in gospodarski sestavi sosednjih dežel:

- obmejna območja vzdolž meje z Italijo in Avstrijo so bila do konca komunističnega režima pogosto poimenovana območja ob najbolj odprti meji med dve-

ma različnima političnima sistemoma; v resnici intenzivni čezmejni tokovi pa so se večinoma omejevali na pretok ljudi in blaga, manj pa kapitala, saj so bile pomembnejše investicije čez mejo zaradi političnih razlik omejene; razlike v življenjski ravni ter kakovosti ponudbe so povzročale razlike v strukturi čezmejne potrošnje – avstrijski in italijanski državljani so v Slovenijo prihajali po nakupih ali preživljat prosti čas, slovensko prebivalstvo pa je na drugi strani meje iskalo tudi delo, se izobraževalo ali opravljalo finančne posle; predvsem boljše ekonomske možnosti, zaradi bližine gospodarsko razvitejše države, so imele pozitivne učinke na regionalno razvitost;

- meja z Madžarsko je bila iz političnih razlogov bolj ali manj hermetično zaprta; od tod tudi pešanje gospodarskega in socialnega razvoja dela obmejnega Prekmurja, kjer se je neugodni gospodarski in demografski sestavi podeželja pridružila še izolirana (robna) lega ob zaprti meji;
- nova državna meja s Hrvaško in nova obmejna območja so poseben pojav, tako zaradi velikosti (skoraj tretjina države) kot tudi zaradi mladosti pojava; slovensko-hrvaška meja kot politična in kulturna ločnica je, vsaj v svojem večjem delu, že star pojav, vendar je bila zadnja obdobja izrazito prehodna; območja vzdolž meje so se na obeh straneh medsebojno prepletala gospodarsko, socialno pa tudi sorodstveno in kulturno. Sprememba obmejnega režima je prizadela velik del hrvaškega obmejnega območja, ki je bilo (in je še vedno) gospodarsko zelo navezano na Slovenijo; po drugi strani se v Sloveniji zaradi utesenjenosti (manjši lokalni prostorski akcijski radij) in pogosto neprimerno organizirane infrastrukture (cestno omrežje, telefonija, ...) povečuje število perifernih območij tik ob meji, pogosto na lokalni ravni. Ob vsem pa kaže poudariti, da slovensko-hrvaška meja vsaj za določen čas, postane zunanja meja EZ, kar bo zmanjšalo možnosti urejanja obmejnih vprašanj na nivoju slovensko-hrvaških dogovorov.

Slovensko-hrvaška meja je med vsemi torej najdaljša (546 km) in obenem najmlajša. Oblikovala se je v treh različnih obdobjih. Na severu je ob mejni reki Muri nastala po koncu prve svetovne vojne in sicer z določitvijo upravnih območij (kasneje Dravske banovine). Meja med Razkrižjem in Prezidom pa je stara več stoletij in sodi med stare evropske meje. Vendar je ta najdaljši odsek vedno predstavljal upravno, ne pa politične meje. Na obeh straneh meje se je oblikovala določena kulturna pokrajina, mentaliteta ljudi, ljudska kultura in v končni posledici tudi narodna pripadnost. Narečne oblike so si razmeroma blizu in tudi medsebojna komunikacija je v stoletjih vseskozi obstajala. Tretji del med Prezidom in Piranskem zalivom se je oblikoval šele po letu 1955, ko je bilo z Londonskimi in kasneje z Rimskimi sporazumi Svobodno tržaško ozemlje razdeljeno med Italijo in Jugoslavijo. Zaradi pogoštega premikanja političnih meja v Istri se to pozna tudi v zavesti in narodni pripadnosti, celo bolj kot v kulturni pokrajini. Slovensko hrvaška meja sodi med povprečno propustne; v primerjavi z mejo proti Italiji na odseku med Trstom in Gorico ima razmeroma skromno število mejnih prehodov (35). Z medsebojnim priznanjem sta

Slovenija in Hrvaška junija 1991 vzpostavili nadzor na meji in tam opravljata svoje državne pristojnosti in dolžnosti.

V obsežni terenski raziskavi smo proučevali čezmejne odnose in sorodna vprašanja na štirih med seboj opazno različnih območjih: v Spodnjem Podravju, Spodnjem Posavju, v Beli krajini in v Slovenski Istri. Spodnje Podravje je primer tradicionalne podeželsko agrarne pokrajine ob potencialno pomembni tranzitni komunikaciji. Posavje je pomembna tranzitna pokrajina v zaledju milijonske zagrebške metropolitanske regije. Bela Krajina je prav tako primer odročne agrarne pokrajine, kjer je po razpadu Jugoslavije v neposredni sosesčini tri leta divjala vojna. Bela Krajina je ob potencialno pomembnem turistično-prometnem koridorju, ki povezuje Srednjo Evropo s Srednjim Jadranom. Slovenska Istra je urbanizirana pokrajina, za katero je značilna visoka stopnja prebivalstvene mobilnosti. Odprta slovensko-italijanska meja je pozitivno učinkovala na regionalni razvoj.

Spodnje Podravje leži v severovzhodni, subpanonski Sloveniji in je bilo izbrano kot primer območja, ki je v veliki meri še ohranilo agrarno podobo in s tem povezane funkcije in dejavnosti. Družbeno-gospodarska tranzicija je to pokrajino zajela v fazi relativno zaostale demografske strukture, ki je posledica poznega vključevanja v intenzivnejše procese deagrarizacije. Na eni strani se srečujemo še vedno z agrarno prenaseljenostjo, z ostarelostjo agrarnega prebivalstva, z neugodno zemljiško-posestno strukturo, na drugi strani pa tudi z neugodno strukturo delovnih mest v neagrarnih poklicih. Po nastanku nove državne meje se je obrobost te regije še povečala, vsaj za nekaj let so se prekinile mnoge gospodarske vezi, ki so v nekdanji skupni državi ostajale, tako na primer na področju izobraževanja, zdravstva ter zaposlovanja. Poudariti velja, da se obravnavana slovenska pokrajina na meji stika s hrvaško gospodarsko relativno visoko razvito čakovsko-varaždinsko regijo in je zato delna prekinitve prejšnjega prekomejnega sodelovanja Spodnje Podravje še bolj prizadela. Poseben problem predstavlja tudi dvolastništvo zemlje na obeh straneh meje.

Posavje je specifična obmejna pokrajinska enota. Označujejo jo obsežne kmetijske površine ob Savi in Sotli (preko 70 %), pomembna prehodnost (prometni longitudinalni koridorji), pomembno energetska vozlišča (NE Krško) in turistično-rekreacijsko zaledje bližnje zagrebške metropolitanske aglomeracije (zdraviliško-turistični kompleks Čateških Toplic). Posavje nima izrazitega regionalnega središča, zato tudi ne gre za homogeno regijo. Vlogo medobčinskega središča si delita Krško in Brežice. V prvih povojnih letih so se kot regionalno središče pojavljale Brežice s svojo terciarno in kvartarno infrastrukturo (bolnišnica, gimnazija), pozneje pa je vse bolj stopalo v ospredje tudi Krško zaradi hitrejšega industrijskega razvoja in tudi zaradi pomembne energetske vloge oziroma jedrske elektrarne. Močnejše regionalne funkcije se niso razvile zaradi relativne bližine drugih središč in zaradi populacijske in ekonomske šibkosti območja ter predvsem zaradi obmejnosti ter dolgoletnega metropolitanskega vpliva Zagreba (v nekdanji skupni državi). Izstopajo industrijska območja s strukturnimi in okoljevarstvenimi problemi, visoko brezposelnostjo in tudi agrarna območja z upadanjem prebivalstva, šibko mobilnostjo prebivalstva, izseljevanjem

mladih itd. Za Posavje je značilna mešanica bolj ali manj neugodne gospodarske (44 % delovnih mest v delovno intenzivnih industrijskih panogah) in kvalifikacijske strukture (le 5 % zaposlenih ima visoko in višjo izobrazbo, državno povprečje je 9 %) zadovoljiva pa je infrastrukturna opremljenost. Zaradi ugodnih klimatskih in talnih razmer, je na območju severnega dela brežiške in krške občine večina prisojnih pobočij zasajenih z vinogradi in sadovnjaki, kjer so najbolj poznani vinogradniški rajoni: Bizeljsko in Sremiško območje ter prisojna pobočja Gorjancev.

Zaradi periferne lege, socialno-ekonomskega "zapiranja" proti Zagrebu, šibke gospodarske integracije in pomanjkljive kooperacije znotraj regije ter odsotnosti specializiranih distribucijskih površin se položaj Posavja v primerjavi s soseditvom poslabšuje. V času skupne države je bila za Posavje značilna visoka stopnja socialno-ekonomske povezanosti z Zagrebom, ki se je odražala z obojestranskim prepletanjem visokega deleža dnevnih migrantov in intenzivno mobilnostjo prebivalstva.

Območje Bele krajine je večinoma tudi podeželsko, vendar z dvema središčema: Črnomljem in Metliko. Od vseh obravnavanih območij najbolj izstopa po narodnostni sestavi prebivalstva. Poleg nenehnega mešanja prebivalstva čez mejo je tu še nekaj več priseljencev iz Hrvaške ter peščica uskoškega prebivalstva, ki se je sem nabralo v obdobjih umikanja izpod turškega jarma. Meja Turškega cesarstva je bila od Bele krajine oddaljena le dobrih 30 kilometrov. Tujerodno neslovensko prebivalstvo predstavlja v tem območju nad 10 % prebivalcev, od katerih je največ Hrvatov, nekaj pa je tudi Srbov in Bošnjakov. Območje je bilo v obdobju 1991 do 1995 v neposredni bližini vojaških spopadov na Hrvaškem. Karlovec je od Bele krajine oddaljen le 15 kilometrov, jugovzhodno od tega mesta pa je v letih 1992–1995 potekala bojna črta med srbskimi krajišniki in Hrvati.

Četrto območje je Slovenska Istra, ki se od ostalih loči po podnebjju ter izoblikovanosti kulturne pokrajine, za katero so značilne številne drobne kulturne terase, z morjem povezano življenje in gospodarstvo, značilne stisnjene vasi in obmorska mesta, arhitektura in mentaliteta. Tudi ta predel je v celoti etnično zelo raznolik in je v obdobju po drugi svetovni vojni doživel velike spremembe, ko se je odselila večina italijanskega prebivalstva, priselilo pa precej prebivalstva iz Slovenije in drugih predelov nekdanje Jugoslavije. Slovenska Istra je precej urbanizirano območje z naglo rastjo mesta Koper in bližnjih suburbaniziranih naselij, medtem ko stari mesti Izola in Piran stagnirata ali celo nazadujeta. Gričevnato zaledje vzhodnega in južnega dela Slovenske Istre je etnično povsem slovensko, vendar z znatnimi gospodarskimi in socialnimi težavami. Kulturna pokrajina na nekaterih mestih že propada, saj se prebivalstvo seli iz starih vaških jeder v nove dele vasi na atraktivna, vendar tudi ostalim gospodarskim dejavnostim namenjena območja. Slovenska Istra je dvojna obmejna pokrajina, saj meji tako proti Italiji kot proti Hrvaški.

Vsem območjem je skupna nizka selitvena mobilnost, kar je sicer splošna slovenska lastnost. Ko se prebivalci enkrat ustalijo, se zlepa ne selijo.

V vzorec zajeti anketiranci se niso veliko razlikovali med seboj niti po izobrazbi niti med območji. Zajeli smo mlajšo zrelo populacijo (starše je pa iz Spodnjega

Podravja. Slabih 15 odstotkov jih potuje tja tedensko ali celo dnevno, dobrih 10 odstotkov pa mesečno. Ostali hodijo redkeje ali nikoli. Imamo torej sloj prebivalstva, ki je na čezmejne stike močno navezan ter od njih iz gospodarskih, kulturnih, etničnih oziroma osebnih razlogov tudi odvisen, medtem ko je večji del prebivalstva precej pasiven. Poglavitni motivi za potovanje na Hrvaško so zaposlitev, medosebni stiki med prijatelji in sorodniki ter izkoriščanje prostega časa (posebno med dopusti). Gospodarski razlogi (nakupi ipd.) imajo sedaj razmeroma zanemarljivo vlogo. Naku-povanje na hrvaški strani je bilo privlačno do leta 1993, nato pa je postopoma nazadovalo. Navedeni podatki kažejo na znatno število mešanih zakonov na obeh straneh meje. Osebe iz mešanih zakonov in priseljenci s Hrvaške veliko pozorneje spremljajo dogajanje na obeh straneh meje kot domače slovensko prebivalstvo. Medtem ko Hrvatje spremljajo slovenske kot hrvaške televizijske in radijske oddaje ter časopise in revije, spremljajo Slovenci predvsem slovenske oddaje in tiskano besedo.

Poglavitno priložnost obmejnih območij vidijo anketiranci predvsem v prostocarijskih conah, trgovini, različnih obrtnih in poslovnih storitvah, deloma še v revitalizaciji kmetijstva, povezanega z ekološkim turizmom, vendar ob pogoju izboljšane prometne infrastrukture in družbene infrastrukture.

Dosedanje raziskave obmejnih območij ob slovensko-hrvaški meji so opozorile na vrsto odprtih vprašanj regionalnega razvoja. Obmejna območja so dostikrat oddaljena od povprečnih družbeno-gospodarskih in razvojnih tokov Slovenije. Analize so nakazala potrebo po nadaljevanju strokovnih razglabljanj, ki bi služila oblikovanju celovitega informacijskega sistema na regionalni ravni ter na ta način omogočila študije prostorskih povezav znotraj obmejnih območij in konkretizacijo posledic na socialnoekonomskem področju, kot tudi v življenju in poselitvenih navadah nasploh. Če posplošimo, naj nadaljnje raziskave temeljijo predvsem na naslednjih izhodiščih:

- v okvirih celovitega regionalnega planiranja je potrebno posebno pozornost posvečati mestom kot razvojnim žariščem;
- obmejna območja so nov razvojni impulz, ki ga v regionalnem planiranju ne smemo zanemarjati in
- tekoče analize prostorsko relevantnih politik so vedno pomembnejši instrumenti odločanja za "inovativno naravnano regionalno politiko".

Scenarij razvoja naj ob upoštevanju regionalnih potencialov sledi naslednjim globalnim ciljem:

- izboljšanje ponudbe delovnih mest in zmanjšanje ekoloških obremenitev industrije;
- zavestna decentralizacija na področju storitev in podpiranje podjetništva s sedežem v obmejnih območjih, od "alternativnih" obratov in dejavnosti do "mehkega" turizma;
- vrednotenje socialnega, historičnega in kulturnega pomena obmejnih območij ter visoko postavljenih ciljev kvalitete življenja;
- izboljšanje javnega prometa na mezo- in mikroregionalnih ravneh;

- preprečevanje vsiljevanja političnih standardov o odločanju na regionalni in lokalni ravni ter krepitev decentralizacije;
- na politični ravni vzpodbujati pozitivne izkušnje iz preteklosti v odnosu do sosednjih območij na Hrvaškem, poudarek naj bo na vzajemnem reševanju skupnih problemov, zlasti na področju varstva okolja in zagotavljanje neoviranega pretoka ljudi in blaga.
- eden ključnih ciljev redkeje poseljenih in perifernih območij bi moral biti v vzpostavitvi enakovrednih življenjskih pogojev na celotnem območju. Ta cilj je možno doseči:
 - s podpiranjem razvoja, ki sloni na izkoriščanju endogenih regionalnih potencialov; to pomeni mobilizacijo lastnih moči, da ljudje sami spoznajo problem ter oblikujejo ustrezne razvojne cilje, poti in ukrepe za uresničevanje posameznih ciljev;
 - z izboljšanjem in prilagoditvijo ciljev državne razvojne politike pogojem in potrebam odmaknjenih regij; z manjšim vplivanjem "od zgoraj" in večjo fleksibilnostjo je možno vzpodbuditi lasten razvoj v regiji;
 - z boljšo izrabo razpoložljive poklicne in kvalifikacijske strukture domačega prebivalstva;
 - z nadaljnjim razvijanjem inovacijskih dejavnosti v regiji.